

Trifora u dvorištu palače Lucić u Trogiru

Ana Šverko
Ivana Šverko
Split

PROJEKT PARTERNOG UREĐENJA GLAVNOG TROGIRSKOG TRGA I KARDA IZ POLOVICE XIX. STOLJEĆA

UDK: 711.61 (497.5 Trogir)

Rukopis primljen u tisak 27. 07. 2010.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

U radu se raspravlja o parternom uređenju glavnog trogirskog trga i karda prije izvedbe današnjeg pločnika. Nova saznanja o njegovoj ranijoj funkcionalnoj osnovi donose se temeljem do sada neobjavljenog projekta popločanja iz polovice XIX. stoljeća, koji se sastoji od tlocrta i 8 ključnih presjeka. Potpis na listu s tlocrtnim prikazom naknadno je vješto izbrisan, no uz pomoć računala djelomično smo ga rekonstruirali, te došli do pretpostavke da bi autor projekta mogao biti inženjer Carlo Bortolotti, koji je u to doba djelovao u Trogiru.

Naoko nepotpisan projekt na temu popločanja glavnog trogirskog trga i glavnog gradskog karda, sa 1857. godinom upisanom u središtu, otvara nekoliko pitanja.¹ O procesu izvedbe današnjeg popločanja trga, započetom iste godine, sačuvana je u arhivskoj građi iscrpna dokumentacija, no o samom projektu nema nikakvih saznanja.² Nije poznat

¹ Projekt se čuva u Muzeju grada Trogira, Fondu Garagnin-Fanfogna, bez oznake.

² O izvedbi radova popločanja trga sredinom XIX. stoljeća vidi: S. Piplović, *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*, Split, 1996., str. 36-39. Tada je uređen samo trg kao zatvorena forma, ne uključujući glavni gradski kardo, dok su u projektu koji donosimo trg i kardo tretirani kao cjelina.

njegov autor, a kako gotovo da i nemamo podataka o parternom izgledu trga prije obnove, ne znamo ni da li se, i u kojoj mjeri, novo popločanje referiralo na stariji izgled. Projekt koji donosimo bitno se razlikuje od izvedenog stanja. Analizirat ćemo ga s tehničke strane i slijedom oblikovanja ovog prostora kroz povijest, te otvoriti mogućnost da se temelji na ranijem izgledu parternog uređenja. Poticaj je to na još jedan pogled na geometriju trga i karda, te pregled arhivskih dokumenata, koji bi mogao pridonijeti poznavanju urbanističkog i povijesnog razvoja toga prostora.

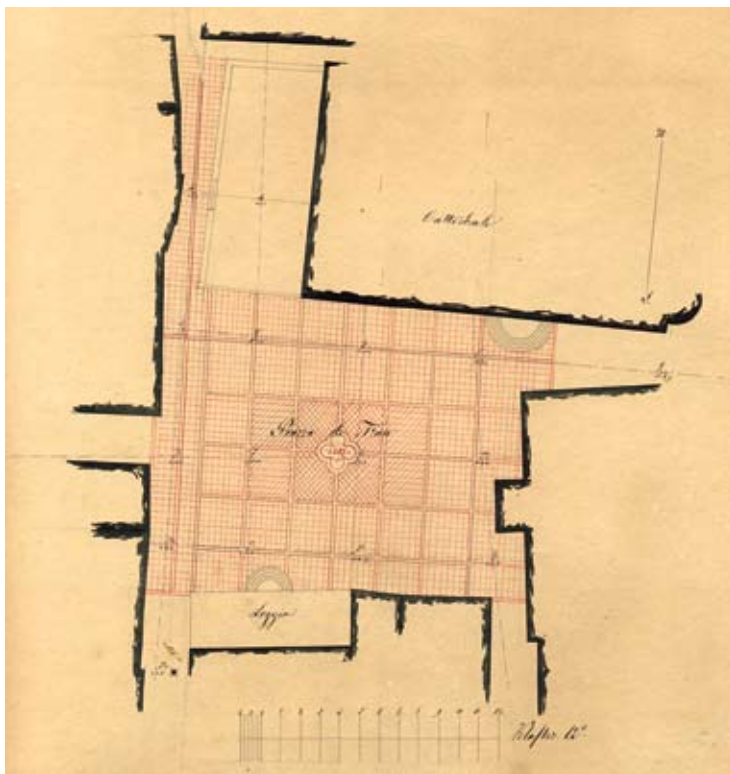
Katastarski prikaz Trogira iz 1830. godine. Zatamnjenim krugom označen je glavni trg s pripadnim okruženjem (Državni arhiv Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, kutija 659)

Projekt se sastoji se od dva lista papira dimenzija 40,8 x 28,2 cm, iscrtana crnim i crvenim tušem, s vidljivim skicama detalja i tragovima podloge u olovci. Na jednom se nalazi tlocrtni prikaz glavnog trga i ulice sa shemom popločanja i naznačenim obodnim građevinama. Usporedbom s arhitektonskim snimkom ovog dijela grada, uočavamo da je nacrt izrađen veoma precizno.³ Katedrala, gradska loda i trg sadrže legende na talijanskom jeziku. Nacrt ima mjernu skalu u bečkim hvatima (*Wiener Klafter*), koji se dijele

³ Nepreciznost koju uočavamo u oznaci je sjevera. Zakrenut je za 6 stupnjeva istočno, te odgovara orijentaciji katedrale. Zahvaljujemo tvrtki „Neir“ iz Splita, koja nam je za ovo istraživanje ustupila geodetski i arhitektonski snimak Trogira.

na 6 stopa, te iznose 1,896484 metara. U donjem desnom uglu primjećujemo da je potpis autora naknadno temeljito uklonjen. Slovimama i presječnim linijama (crta-točka) označeno je osam ključnih presjeka koji su iscrtani na drugom listu. Ti presjeci označavaju linije uzduž kojih je definirana odvodnja vode. Crtani su s naglašenim visinama, kako bi bilo lakše očitati nagibe terena. Stoga nacrt sadrži dvije različite skale, za duljine i visine. Prije no što krenemo u detaljniju analizu ovog projekta, istaknimo neke za nas bitne točke unutar povijesnog razvoja trga.

Projekt uređenja pločnika glavnog trogirskog trga i karda iz polovice XIX. stoljeća (list s tlocrtnim prikazom)

Ivan Lucić u 6. poglavlju *Povijesnih svjedočanstava o Trogiru*, pod nazivom *O gradskim zidinama, ulicama i lukama*, zapisuje: „Između dvojih glavnih gradskih vrata bila je također glavna ulica koja prolazi zapadnom stranom trga. Ova je sačuvala svoj pravac uz neznatnu izmjenu s obzirom na uglove nekih kuća i stepenica koje su dosta nepravilno izgrađene u novijim vremenima. Također je ravna i druga ulica koja od trga ide prema zapadu svom svojom dužinom kroz Stari grad, kao što i ona što se proteže od juga prema sjeveru te se križa s ovom koja je u starini morala izlaziti prema jugu na zapadnoj strani moje kule, a kasnije mora da ju je prekinula kuća Statileo i ostale susjedne kuće. Ostale su krivudave i izgrađene bez ikakva reda iz čega se može zaljučiti da je prigodom obnavljanja grada građanima bilo dozvoljeno da zauzmu one položaje koje su izabrali kao

najprikladnije za stanovanje prema mogućnostima svakog pojedinca. Ove ulice vjerojatno nisu bile u starini popločane, jer postoji podatak u ulomcima zapisnika vijeća da je 24. veljače 1290. potestat Ugerije iz Ankone bio oslobođen obaveze koja je obavezivala svakog potestata ili kneza da dade popločati u svoje vrijeme do 50 koraka ulice koja je vodila od lučkih vrata prema vratima kod mosta, pa ako ova koja je bila glavna, tada još nije bila popločana, još manje su to morale biti one sporedne, a kako u statutu nema spomena o ovoj obavezi, kao što to stoji u vezi sa zidinama burga, može se nagađati da je u vrijeme pisanja statuta, što je bilo 1322., bila već popločana i stoga je u statutu bio izostavljen taj zakon kao što su bili izostavljeni i mnogi drugi.⁴

Središnji trogirski trg zadržao je smještaj istočno od glavnog gradskog karda, na mjestu rimskog foruma, a njegovu centralnu os odredit će položaj antičkog dekumanusa, koji od glavnog trga zapadno vodi kroz rezidencijalni dio grada. Kardo je dijelio Stari grad u dvije funkcionalno različite cjeline: veću zapadnu, pretežno rezidencijalnu, i istočnu, u kojoj su uz stambene kuće smještene najznačajnije svjetovne i sakralne građevine, koncentrirane oko glavnog trga.⁵ Smjer ovih dviju glavnih ulica, a naročito proširenje dekumanusa pred ulazom u dvorište velike palače obitelji Cipiko, obnovljene u XV. stoljeću, pokazat će se bitnim za projekt popločanja koji ćemo opisati.

U razdoblju romanike trg nalazimo okružen crkvama: katedralom na sjevernoj strani, crkvom sv. Stjepana na istočnoj,⁶ te šesterolisnom crkvom sv. Marije *de Platea* i trobrodnom crkvicom sv. Martina (poslije sv. Barbare) na južnoj strani. Pored Sv. Marije nalazio se stari baptisterij, a na jugoistoku benediktinski samostan s crkvom sv. Ivana Krstitelja.⁷ Za nas bitan urbanistički element iz toga perioda jest položaj katedrale, koja se gradi od početka XIII. stoljeća na mjestu kasnoantičke crkve i definira sjevernu stranu trga. Iznimno je važan i južni portal katedrale iz 1213. godine, jedini tada orijentiran prema trgu, nazvan Kneževa vrata.⁸ U doba renesanse portal će dobiti polukružne stube na ulazu. Smještaj crkve sv. Martina odredit će položaj gradske lože, koja će se u drugoj

⁴ I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru* II (priredio i preveo J. Stipišić), Split, 1979., str. 1006-1007. Prikaz društvenih i urbanističkih aspekata povijesnog razvoja trogirskog trga sintetizira i obogaćuje novim saznanjima I. Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir / Prostor i društvo*, Zagreb, 2009., str. 47-66. Pregled donosi i F. Celio Cega, „Trogirski trg kroz povijest“, *Trogirski list* 1-4, travanj-svibanj 2005.

⁵ I. Lucić, n. dj. (4), str. 1007., primjećuje sljedeću podjelu: „Ne smijem propustiti upozoriti kako su dvije spomenute ulice koje križajući se dijele Stari grad na četiri jednaka dijela sigurno služile kao granice četiriju četvrti u koje se dijelio grad u staro doba kao što je bio podijeljen i Stari grad Split...”

⁶ O crkvi Sv. Stjepana vidi: C. Fisković, „Dvije predromaničke crkve u Trogiru“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (=PPUD)* 14, str. 40-51; F. Celio Cega spominje ulicu sv. Stjepana, vidi: Svakidašnji život grada Trogira od sredine 18. do sredine 19. stoljeća, Split 2005, str. 48. O crkvama na trgu vidi i: D. Zelić, „*Chiese in Traù*–rukopis Pavla Andreisa u Muzeju grada Trogira“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 33, Zagreb 2009., str. 91-114; I. Benyovsky Latin, n.dj. (4). Još uvijek je nepoznat točan položaj crkve Sv. Stjepana.

⁷ P. Andreis, *Povijest grada Trogira* I, (preveo i uredio V. Rismondo), Split, 1977., str. 332, I. Dellale, *Trogir / Vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, (I. izdanje: Trogir, 1936.), Zagreb, 2006., str. 137.

⁸ Romaničkoj katedrali pripadao je zvonik pred zapadnim pročeljem, te stara krstionica podignuta južno od crkve na gradskom trgu. U luneti portala je natpis biskupa Treguana i trogirskog kneza Ilije o gradnji crkve: *Hoc opus est factum post partum virginis actum anno millenotredecim conivge dvceno presvle tvscano genere presidente tregvano prosapiaqve pia comite simvl vrbis helia* [„Ovo je djelo učinjeno godine 1213. poslije izvršenog poroda Djevičinog pod predsjedanjem biskupa po rodu Toskanaca, a iz pobožne obitelji Treguana i ujedno gradskog komesa – kneza Helije (Ilije).“], vidi I. Delalle, n. dj. (7), str. 109.

polovici XIII. stoljeća dograditi s njezine sjeverne strane i postati jedan od ključnih elemenata gradskog trga.⁹

Plansko preoblikovanje i širenje glavnog trga, koje će se realizirati kroz drugu polovicu XIII. stoljeća, uvjetuje rušenja i izgradnje u cilju organizacije trga kao središta gradskog života, svjetovnog i sakralnog.¹⁰ U površinski limitiranom trogirskom otočiću nema dovoljno javnog prostora za razdvajanje komunalnih, vjerskih i komercijalnih funkcija koje se u većim gradovima toga doba odvijaju na različitim trgovima. Katedralni trogirski trg istovremeno postaje i komunalni, a uključuje i trgovačku funkciju. Kako je te namjene trebalo ujediniti u prostoru okruženom crkvama, transformacija trga dešavala se na uštrb sakralnih građevina. U drugoj polovici XIII. stoljeća podižu se tipične građevine tadašnjih komunalnih trgova u kojima je djelovala novoformirana komunalna uprava: gradska vijećnica i loža.

Vijećnice se pojavljuju kao posve nove građevine, ili adaptacijom neke istaknute postojeće građevine, te čine sastavni element gradskog trga. Gradska vijećnica simbolizira i postojanje kontrole urbanističke aktivnosti i privatnog razvoja: formiranja gradskih trgova rušenjem i građenjem, a između ostaloga i porasta pozornosti prema javnoj higijeni i popločanju javnog prostora.¹¹ Trogirska gradska vijećnica, kao izraz političke moći komune, izgrađena je na istočnoj strani trga na mjestu crkve sv. Stjepana koju su, prema dokumentu od 28. studenoga 1272., Potestat i vijeće, uz pristanak biskupa i opata Sv. Ivana Krstitelja, odlučili srušiti.¹²

Lođa je sagrađena krajem XIII. stoljeća, naslonivši se sa sjeverne strane na crkvu sv. Martina. U to je doba portik crkve sv. Marije bio okrenut prema zapadu, odnosno prema loži. Kroz njega je, između lože, koja u to doba još nije bila uzdignuta od terena¹³ i crkve sv. Marije (s juga na trg) izlazila antička ulica paralelna s glavnom gradskom ulicom, a nastavljala se prema sjeveru kroz podnožje romaničkoga zvonika katedrale.¹⁴ Ta je komunikacija zatvorena intervencijama u drugoj polovici XV. stoljeća, kada će se na tom mjestu podići zavjetna crkva sv. Sebastijana s gradskim satom, odnosno krstionica na sjevernom kraju predvorja katedrale. U notarskim se spisima spominje sklapanje ugovora *in plathea placcati* 1270. i 1271. godine, na temelju čega se pretpostavlja da je dio glavnog trga tada

⁹ I u ložu će se ulaziti polukružnim stubama oblikovanim po uzoru na one pred južnim ulazom u katedralu, za koje pretpostavljamo da će biti izvedene u drugoj polovici XVIII. stoljeća prilikom uređenja trga.

¹⁰ S rastom moći gradske vlasti, život grada se fokusirao na glavni trg: *platea comunis*. U Trogiru se u to doba oblikuju gradska vijeća (veliko vijeće, malo vijeće i vijeće umoljenih), čiji su članovi sve više preuzimali vlast u gradu, usporedo s opadanjem važnosti zajednice građana. Ranosrednjovjekovni pojam o zajednici ljudi prelazi na sustav uprave nad njima, te dolazi do potrebe izgradnje komunalne palače kao sjedišta gradske elite. O trogirskom gradskom trgu u srednjem vijeku izdvajamo: I. Benyovsky Latin, n. dj. (4); o formiranju talijanskih gradskih trgova kroz isto razdoblje vidi: P. James Jones, *The Italian city-state: from Commune to Signoria*, Oxford University Press 1992.

¹¹ P. James Jones, n. dj. (10), str. 442-444.

¹² I. Benyovsky Latin, n. dj. (4), str. 49.

¹³ O podizanju lože od nivoa trga u XV. stoljeću od strane Nikole Firentinca vidi: J. Belamarić, „Cenni per un profilo della storia e dell'arte medioevale e rinascimentale della città di Traù“, *Tesori della Croazia*, (ur. J. Belamarić), Venezia, 2001, str. 20.

¹⁴ O crkvi sv. Marije vidi: T. Marasović, „Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Marije u Trogiru“, *Starohrvatska prosvjeta* III/8-9, Split, 1963, str. 98-111. O toj komunikaciji vidi: R. Bužančić, „*Renovatio urbis* Koriolana Cipika u Trogiru“, Ivan Duknović i njegovo doba (ur. I. Fisković), Split, 1996., str. 111.

bio popločan.¹⁵ Vjerojatno je, u godinama velikih radova koje su neposredno uslijedile, bilo dovršeno popločanje trga. Tome u prilog nadovezujemo se na zaključke Ivana Lucića iz uvodnog citata.¹⁶ Naime, ako je u statutu iz 1322. godine izostavljen zakon o popločanju glavnog karda zato što je, pretpostavlja Lucić, glavna ulica bila do tada već popločana, zasigurno je pločnik trga, kao prioritet prioriteta, dovršen i prije donošenja obveze o popločanju glavne gradske ulice iz 1290.

Početak XIV. stoljeća poduzimaju se intervencije kako bi se komunalni prostor trga, na štetu crkvenoga, još više povećao. Veliko vijeće je 29. veljače 1300. odlučilo proširiti glavni trg da bi dobio na reprezentativnosti. Povećanje je započelo 1306., a dovršeno 1333. Obuhvatilo je crkveno groblje uz južno pročelje katedrale, koje je općina dobila od crkve radi proširenja trga iza apside Sv. Lovre, između zvonika i komunalne palače, a katedrala je u zamjenu dobila novo groblje pred zapadnim pročeljem katedrale. Na početku XVII. stoljeća taj dio trga će se potpuno osloboditi od građevina, te će se popločati.

U XV. stoljeću mletačka je flota prilikom osvajanja naročito oštetila istočnu stranu grada. Dolaskom na vlast, najviše će ulagati u obnovu Kamerlenga i gradskih fortifikacija, ali i u uređenje gradskog trga. Ključna osoba u radovima renesansne regulacije trga s okolnim građevinama bit će Nikola Ivanov Firentinac, koji u Trogir dolazi 1467. godine.¹⁷ Udružio se s Andrijom Alešijem na dovršenju izvedbe njegovog projekta ranorenesansne crkvice.¹⁸ Predvorje crkve sv. Marije *de Platea* pregradit će u zavjetnu crkvu sv. Sebastijana. Budući da je tako zatvoren zapadni ulaz u crkvu sv. Marije, otvara se novi, i to usmjeren prema trgu. Nad crkvom sv. Sebastijana podići će se toranj sa satom. Ti se radovi dovršavaju zajedno s pregradnjom Gradske lože, koja se diže od terena i u koju se postavlja Firentinčev reljef s krilatim lavom i alegorijom Pravde. Osobito se ulaže u popravak komunalne, tj. Kneževe palače, koja nakon 1420. postaje sjedište predstavnika mletačke vlasti u Trogiru, biranih izravno iz Venecije. Njezina renesansna obnova također je djelo Nikole Firentinca, čija je radionica radila i na obje palače obitelji Čipiko, koje formiraju zapadnu stranu trga.¹⁹ Spomenutim ukidanjem antičke komunikacije koja je prolazila središtem trga u smjeru sjever – jug, os trga u smjeru istok – zapad, prema Kneževoj palači, postaje još naglašenija. Osim toga, nakon rušenja zida koji je dijelio stari od novog dijela grada, osnažuje se važnost dekumanusa kao dominantne gradske komunikacije, koja od trga zapadno vodi kroz rezidencijalni dio prema novom gradu.²⁰ Njegovo proširenje, gotovo izrezan komad prostora pred Firentinčevim portalom na ulazu u renesansno dvorište

¹⁵ I. Benyovsky Latin, n. dj. (4), str. 47.

¹⁶ Vidi bilješku 4.

¹⁷ O Firentinčevoj cjelovitoj intervenciji vezanoj uz glavni trogirski trg vidi: C. Fisković, „Firentinčev Sebastijan u Trogiru“, *Zbornik za umjetnosno zgodovino*, Ljubljana, 1969., str. 370; R. Bužančić, n. dj. (14), str. 107-114; J. Belamarić, n. dj. (13), str. 20; R. Bužančić, „Nikola Ivanov Firentinac, trogirski arhitekt i kipar“, *Nikola Ivanov Firentinac u Trogiru*, (ur. V. Kovačić), Trogir, 2007., str. 37-39.

¹⁸ Nova je crkvice napravljena kako bi se omogućilo proširenje trga prema istoku rušenjem stare crkvice, vidi: R. Bužančić, n. dj. (14), str. 110-111.

¹⁹ I. Babić, „Renesansni lučni prozori i općinska palača u Trogiru“, *Adrias 1*, Split, 1987., str. 169-179., dovodi u vezu prozore prizemlja na pročelju Kneževe palače s Nikolom Firentincem i njegovim krugom.

²⁰ O trogirskim zidinama vidi: V. Kovačić, „Trogirske fortifikacije u 15. stoljeću“, *PPUD 37*, Split 1997.-98., str. 109-134.

Fotografija trga s obnovljenim pločnikom iz početka XX. stoljeća (Ćiril M. Iveković, Dalmatiens Architektur und Plastik, Beč, 1927.)

palače Cipiko, ima središnju os koja se poklapa sa središnjom osi trga i ujedno omogućava cjelovito obuhvaćanje trga pogledom.²¹

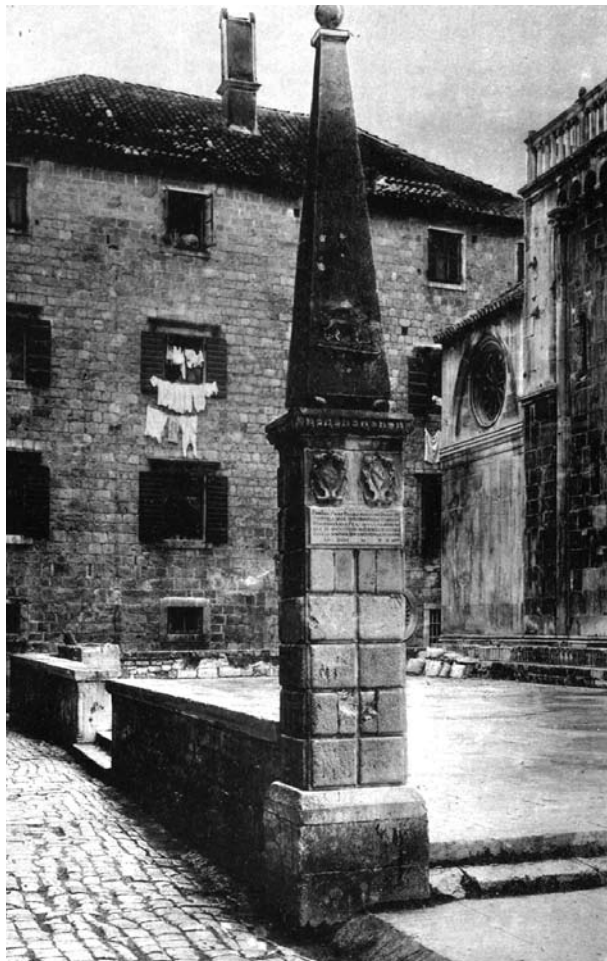
Firentinčevim intervencijama trg dobiva proporciju i zatvorenost svojstvenu renesansnom razdoblju. Crkve na ovom prostoru, koje su u XIII. stoljeću redom imale ulaz na zapadu, sada su ulazima orijentirane prema trgu. Dogradnjama u XIV. i XV. stoljeću katedrale je pred pročeljem dobila dograđen monumentalni atrij, ulazima orijentiran prema novom crkvištu i trgu, nastao sjedinjavanjem dvaju romaničkih podnožja zvonika i prostora pred romaničkim portalom, s krstionicom na sjeveru i zvonikom na jugu. Kneževom portalu prilazi se s podesta polukružnog renesansnog stubišta sa šest stepenica, a čitavo južno pročelje katedrale postaje glavno pročelje trga. Osim toga, tragom zanemarene Lucićeve zabilješke, saznajemo i da se na novom crkvištu, uz atrij katedrale, nalazila skulptura Krista s dva anđelka, kao još jedan karakteristični element sofisticirane renesansne

²¹ Osnovne zakonitosti renesansnog oblikovanja trga vidi: C. Sitte, *Umetničko oblikovanje gradova*, Beograd, 1967.

urbane opreme glavnog trga, kao i to da se još jedan stup nalazio u blizini.²²

Da bismo mogli tražiti prostornu i geometrijsku logiku u popločanju trga, istaknimo međuodnose građevina koje ga formiraju. Katedrala je orijentirana s blagim otklonom prema istoku. Crkva sv. Martina je idealno orijentirana i odredila je pravac gradske

Fotografija novog crkvišta iz početka XX. stoljeća. Uočavamo da način popločanja karda odgovara prikazu na projektu koji ovdje objavljujemo s najvišom točkom u središnjoj osi, odnosno s padom prema kanalčićima za odvod vode uzduž rubova (Ćiril M. Iveković, Dalmatiens Architektur und Plastik, Beč, 1927.)

lože koja se na nju naslonila. Primjećujemo da je gradska vijećnica u identičnom ortogonalnom sustavu kao i gradska loža. Nadalje, crkva sv. Sebastijana podignuta je posve okomito na os katedrale. Odmak velike palače Cipiko od linije glavnog gradskog dekumanusa omogućuje postupno oslobađanje vizure na trg.

Svoje mjesto u kompoziciji trga imao je i zastavni stup, a grad je od dužda bio zatražio i izgradnju cisterne „za ukraš glavnog trga i korist grada“. Dužd je 1436. odgodio tu gradnju jer je prioritet imala izgradnja gradskih fortifikacija, pa cisterna izgleda nije bila izgrađena, kako navodi Andreis. Bilo je to za kneza Marca Zena, kada se glavni trg popločava, 1435. godine, o trošku vlasnika susjednih zgrada i katedrale.²³

Kompoziciji trga sa svim karakteristikama renesansnog oblikovanja zasigurno bi pripadalo odgo-

²² I. Fisković, „Stup s Firentinčevim kipom Krista Uzašća sred Trogira“, *PPUD* 41, Split 2005.-07., str. 269-301. Autor polazište nalazi u Lucićevu opisu izrade oltara u kapeli Bl. Ivana u katedrali: „Pregrada menze i njezina ploča s pregradom podnožja za svijećnjake bijaše jedan mramorni stup koji je stajao na novom crkvištu ispod Spasiteljeva kipa koji je tada bio uklonjen i ondje podignut oltar koji se još vidi.“, I. Lucić, n. dj. (4), str. 1034.

²³ P. Andreis, n. dj. (7), str. 171; R. Bužančić, n. dj. (14), str. 109.

varajuće popločanje pred kućom predstavnika mletačke vlasti. No s obzirom na to da se Firentinčeva urbanistička regulacija trga dogodila četrdesetak godina nakon njegova popločanja, vjerojatno je zadržan raniji pločnik.

Nositelj arhitektonsko-urbanističkih radova na trgu pri samom početku XVII. stoljeća je Trifun Bokanić, koji u to doba dovršava zvonik katedrale nad jugozapadnim uglom atrija, uređuje prostor novog crkvišta, kao i sudački stol u Gradskoj loži, te preobljuje komunalnu palaču.²⁴

Zadržimo se kod zastavnog stupa, kao još jednog elementa trga čije nam kretanje kroz povijest može pomoći pri analizi. Štandarac je mijenjao svoje mjesto. Lucić, opisujući građanski spor čija je presuda bila objavljena u loži 1334. kaže: „Ovdje je zanimljiva zakletva koju pri izvršenju presude polaže ovaj Daniel nad križem i knjigom evanđelja koji su bili postavljeni na jednu okruglu ploču na trgu, kunući se da nije dobio novac drugim putem. Iako ove okrugle ploče više nema te je ovaj način zaklinjanja izašao iz običaja, ipak je moguće da se ona ploča nalazila na onom mjestu gdje se nalazio stari zastavni stup, a to je na sredini trga, jer se još vidi okrugli trag na starom pločniku između Gospine crkve i novog zastavnog stupa...“²⁵ Osim što saznajemo da je stari štandarac bio postavljen na drugom mjestu, razvidno je trg u XVII. stoljeću bio, makar dijelom, popločan starim pločnikom.

Kao što je radove na trgu u XV. stoljeću označio Nikola Firentinac, a one početkom XVII. Trifun Bokanić, u XVIII. je stoljeću nositelj najzačajnijih radova u gradu, uključujući i one vezane uz glavni trg, Ignacije Macanović. Od 1746. godine imenovan je trogirskim protomajstorom, te radi na popločenju trogirskih ulica prije 1764. godine.²⁶ Udimo ovdje malo preciznije u vrijeme. Na Clerisseauovu crtežu dijela trga s pogledom prema jugu iz 1757. godine vidimo da se štandarac nalazi u istočnoj zoni trga uzdignut od poda okruglim stubama,²⁷ dok su stube što vode u ložu pravokutne.²⁸ Zahvaljujući Popisu javnih zgrada u Trogiru iz 1789. godine,²⁹ znamo da će tridesetak godina poslije u ložu voditi polukružne stube, kakve su sačuvane i do danas, te da će se štandarac, uz

²⁴ Bokanića kao autora uređenja prostora pred katedralom prepoznaje K. Prijatelj, „Bokanićeva radionica u Trogiru“, *Anali historijskog Instituta u Dubrovniku* 1, Dubrovnik, 1952., str. 267; radove na komunalnoj palači atribuirao mu C. Fisković, „Trifun Bokanić na Hvaru“, *Peristil* 16/17, Zagreb, 1974., str. 56; a one na loži R. Ivančević, „Trogirska loža: TEMPLVM IVRIS ET ARA IVSTITIAE (1471)“, *PPUD* 31, str., a J. Belamarić u radu kojim mu atribuirao kip sv. Jerolima, izrađen prema portretu Jerolima Cipika Koriolanovića, iznosi vjerojatnost da su Bokanićevi i balustri u gradskoj loži, vidi: „Nota za Tripuna Bokanića i Koriolanoviće (uz razgovor o Duknovičevom Sv. Ivanu u Trogiru)“, u *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split, 2001., str. 466.

²⁵ I. Fisković, n. dj. (22), str. 270-271.

²⁶ C. Fisković, „Ignacije Macanović i njegov krug“, *PPUD* 9, Split, 1955., str. 254.

²⁷ Iako crtež C. L. Clerisseaua, koji je pohranjen u petrogradskom Ermitažu, treba uzeti s određenom rezervom jer je loži dodao dva stupa više, drugi elementi crteža pokazuju priličnu točnost. Ako položaj štandarca i nije sasvim precizan, okvirno odgovara Lucićevu opisu, pa stoga možemo zaključiti da štandarac u to doba (1575.) nije bio smješten centralno.

²⁸ Premda se u Popisu javnih zgrada u Trogiru iz 1789. jasno navodi da su stube što vode u ložu polukružne, na nekim planovima će i nadalje biti prikazivane kao pravokutne, pa čak i na katastarskoj karti Trogira mjernika A. Puttija iz 1830. godine (Državni arhiv Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, kutija 659, br. 18).

²⁹ Dokument s popisom javnih zgrada u Trogiru, koji se nalazi u Državnom arhivu u Zadru, autorica prati prema katastarskoj karti iz 1830. godine, ali i planu grada iz 1755., sačuvanom u Muzeju grada Trogira: I. Benyovsky, „Popis javnih zgrada u Trogiru 1789. godine“, *Povijesni prilozi* 24, Zagreb, 2005.

Prikaz glavnog trogirskog trga na katastarskoj karti iz 1830. s ucrtanim zastavnim stupom u središtu (državni arhiv Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, kutija 659)

dignut na tri koncentrične stube, nalaziti u geometrijskom središtu trga. To upućuje na to da se u međuvremenu pristupilo parternom uređenju trga, odnosno temeljitu popravku. Od građevina koje ga okružuju u Popisu se prvo spominje općinska palača – *Palazzo del Nostro Illustrissimo Rappresentante* 1782., i detaljno se opisuje: od pregrade koju je na trgu tada imala, do sadržaja po etažama sa svim osnovnim dimenzijama i prema građevnom stanju; slijede istovrsni opisi gradske lože – *Loggia esistente nella Piazza d'Armi*,³⁰ s polukružnim stubama na ulazu i u dobrom stanju, gradskog sata na crkvi sv. Sebastijana – *Orrologio*, te *Colonna per sostenere il Stendardo*, smještena na sredini trga s tri kružne stube, u optimalnom stanju.

³⁰ Naše zanimanje privukao je dosad neistaknut opis koji stoji uz Ložu: *Fuori della detta Loggia esistono fitte in Terra tre Pille di Pietra per le Misure de Grani* (Na podu uz ložu nalaze se tri kamenice za mjerenje žita). U Splitu su također na Narodnom trgu pored gradske vijećnice bile kamenice: *pille della misurazione delle granario*, a u Omišu je još krajem XVIII. stoljeća zabilježeno postojanje kamena sa tri ili četiri kružna udubljenja, koji su služili za pražnjenje nakon obavljenog mjerenja, vidi: C. Fisković, „Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti“, *Peristil* 1, Zagreb 1954., str. 84. Vidi i: J. Jeličić Radonić, „Mensa Ponderaria iz Asserije“ *PPUD* 21 (Fiskovićev zbornik 1), Split 1980., str. 61-68; S. Sekulić-Gvozdanović: „Srednjovjekovni sustavi šuplih kamenih mjera u Istri, hrvatskom primorju i kontinentalnoj Hrvatskoj“, *Prostor* 3, Zagreb 1995. Kamenice pored stuba koje vode u ložu primjećujemo jasno ucrtane na nekoliko karata Trogira s početka XIX. stoljeća koje se čuvaju u Bečkom državnom arhivu, npr. na karti iz 1828. koju objavljuje S. Piplović, n.dj. (2), sl. 11.

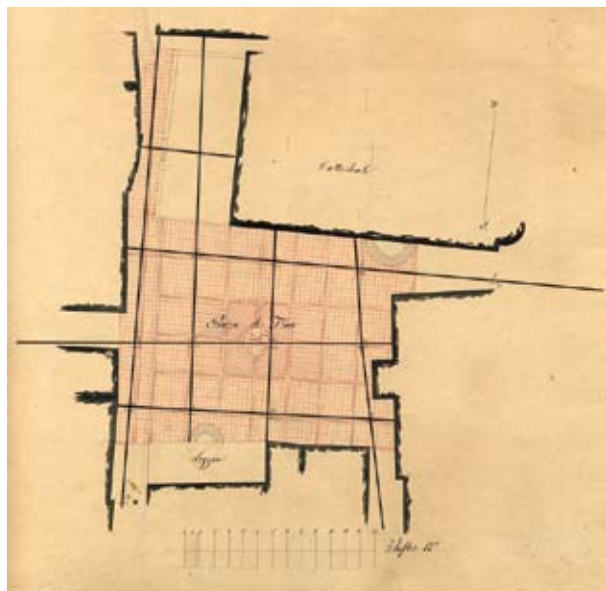
Fotografija s početka XX. stoljeća s prikazom spoja starog popločanja karda i novog popločanja trga (Konzervatorski odjel Split, Arhiv regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture - Split, br. Inv. 52)

Macanović u to doba restaurira pročelje male Cipikove palače prema trgu, interpolira kuću za obitelji Benedetti u sklopu preko puta Firentinčeva portala na Velikoj palači Cipiko, radi nova Kopena gradska vrata i novu zgradu u sklopu palače Garagnin, te regulira čitav trg pred njom, uključujući i popločanje, kako trga, tako i ulaznog prostora u novu palaču Garagninovih i unutrašnjeg dvorišta njihova sklopa.³¹ Za razliku od parternog geometrijskog ornamenta koji Macanović primjenjuje u dvorištu palače Garagninovih (a sličan nalazimo na proširenju pred zapadnim vratima biskupove palače i sklopom palače Paitoni, kao što je do pred kraj prošlog stoljeća imao i pločnik na trgu pred crkvom Gospe od Karmela), pločnik na novom trgu pred gradskim vratima bio je jednostavan, tretiran kao proširena ulica, tek s naglašenom središnjom osi.³²

Proberemo li još preciznije podatke koji nas zanimaju, rezimiramo da je između 1757. i 1789. izmješten šandarac, postavljen na tri kružne stube; na ulazu u ložu pravokutne su stube zamijenjene polukružnima, a trg, koji Lucić opisuje dotrajalim, vjerojatno je u još lošijem stanju. S obzirom da Macanović radi na popločenju trogirskih ulica do oko 1764. godine, sigurno kao prioritet ima uređenje glavnog karda i trogirskog trga na kojemu

³¹ J. Belamarić, n. dj. (24), str. 468; I. Babić, „Jedna prostorna intervencija Ignacija Macanovića u Trogiru“, *PPUD* 38, Split, 1999-00., str. 305-336.

³² I. Babić, n. dj. (31), str. 324. O potvrdi da je nova palača Garagninovih Macanovićevo djelo vidi: F. Celio-Ceġa, „Manji graditeljski zahvati i preinake na kućama obitelji Garagnin u Trogiru“, *PPUD* 38, str. 347-348.

Projekt uređenja pločnika glavnog trogirskog trga i karda iz polovice XIX. stoljeća s istaknutim presječnim linijama koje predstavljaju promjene u nagibima plohe prema postojećem stanju

se, i oko kojega, rade zahvati na poljepšanju.³³ Glavna će ulica na nacrtu koji donosimo biti prikazana na način kako je to Macanović izvodio, i ona će, kazuju nam fotografije s početka XX. stoljeća, ostati zadržana i nakon novog popločanja trga.

Glavni je trg polovicom XIX. stoljeća zapušten, u vlasništvu je općine. Već ga je početkom XIX. stoljeća načelnik dr. Josip Nutrizio zamislio popločati, pa je u tu svrhu ostavio 100 forinta.³⁴ Godine 1850. bit će uklonjeni grobovi pred katedralom i postavljen pločnik, a popločanje trga započet će 1857., no radovi će ići veoma sporo, pa će biti dovršeni tek 1860. godine.³⁵

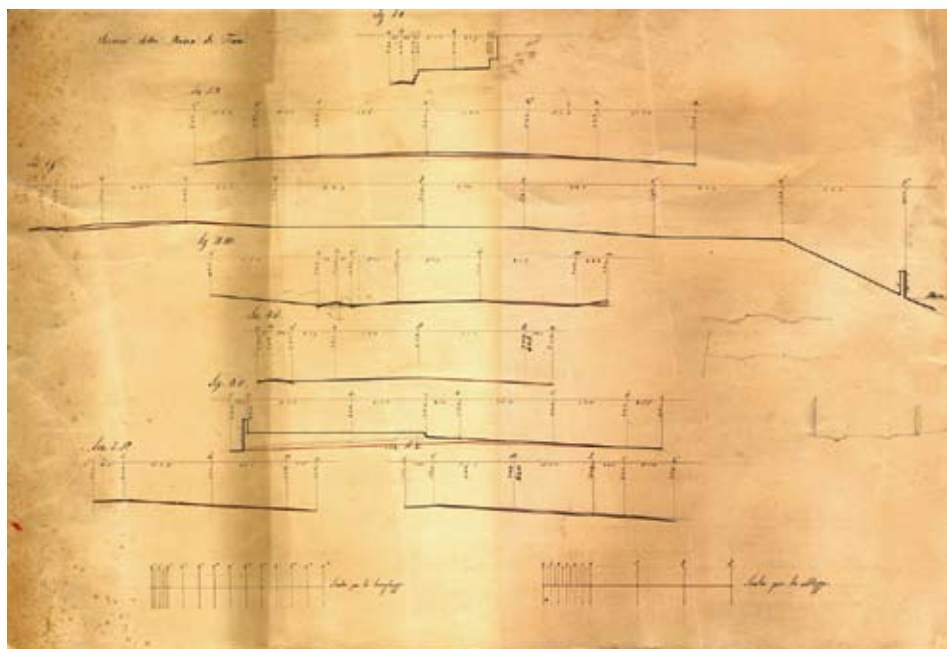
Evo nas napokon kod predloženog rješenja parternog uređenja trga s godinom 1857. u središtu. Godina može označavati vrijeme planiranog dovršetka radova ili vrijeme izrade projekta. U tom slučaju postoji čak i mogućnost da je izvedba radova započela prema njemu, pa da se rješenje u međuvremenu promijenilo. Ono što na projektu uznemiruje je odnos presječnih linija i pravilnog ortogonalnog rastera popločanja. Presječnice, uzduž kojih se definiraju najviše i najniže točke trga, odnosno čitav sustav nagiba terena u svrhu odvodnje vode, nalaze se u neposrednoj blizini glavnih osi sustava popločanja, ali se ne poklapaju s njima, što bi bilo očekivano da su paralelno planirani estetika i funkcionalnost. Držimo da su na projektu prikazani naslijeđeni padovi, a blizina osi novog popločanja sugerira da je bilo planirano korigirati padove stvarajući posve pravilan raster, uz minimalna odstupanja od prethodno zadanih smjerova. Analogno tome, list projekta na kojemu se nalaze presjeci prikazuju zapravo tadašnje postojeće stanje trga. Logika konstrukcije nalaže da presječne linije ocrtavaju ornament podne površine, jer su istaknute linije popločanja najbezbolnije mjesto za promjenu pada terena. Analizirat ćemo stoga najprije presječne linije.

³³ Tim više što će se 1795./96. provoditi popravak trogirskih ulica i trgova pod vodstvom inženjera I. Nakića Vojnovića, među kojima neće biti spomena glavnog trga niti glavnog karda, vidi: I. Benyovsky, „Popravak trogirskih ulica 1795./1796.“, *Povijesni prilozi* 30, Zagreb, 2006., str. 141-168.

³⁴ S. Piplović, n. dj. (2), str. 36, navodi da je trg u to doba bio popločan običnom kaldrmom iz koje je rasla trava.

³⁵ S. Piplović, n. dj. (2), str. 39.

Prikaz karakterističnih presjeka trga označenih na listu s tlocrtom

Linija A B vodi kroz središte zapadnog ulaza u atrij, paralelna je sa zidom katedrale, kao i linija C D E F, koja prolazi najsjevernijom horizontalom parternog rastera, a preklapom nacrt s geodetskim snimkom vidimo da izlazi prema istoku tik uz ugao zgrade vijećnice. Presječna linija H I L M je središnja, ucrtana je u smjeru istok – zapad, odnosno gotovo paralelno s ložom. Presječna linija A C H N je okomita na presjek A B. Presječnice D I O, te E L P su međusobno paralelne, a na njih je okomita najjužnija presječna linija N O P Q, dok je pad u smjeru F M Q izmaknut i pod blagim kutom u točki M, kako bi zaobišao pregradu pred komunalnom palačom i nastavio pad ulicom prema jugu. Presječni prikaz glavne ulice zapravo pokazuje formu s vršnom linijom po sredini, te dva plitka kanalića uzduž rubova ulice za odvod vode. Osnovne linije trga dijelom su se referirale na obodne građevine, no unutar toga padovi su načelno bili rješavani u ortogonalnom rasteru, pa je isti uzet kao motiv za prijedlog popločanja.

Ključne točke iz kojih polaze linije koje definiraju raster popločanja su sjeverozapadni ugao lože, njezin spoj s crkvom sv. Sebastijana, te istočni završetak polukružnih stuba na ulazu u bočni portal katedrale. Spojimo li ove točke s presječnicama, dobivamo temelj za fini raster koji tretira glavni kardo i trg kao cjelinu. U središtu simetrične kompozicije trga je rozeta s upisanom godinom, a shematski je prikazana gradacija kvadrata koji vode prema centru primjenom različitih materijala ili različitih dimenzija i oblika elemenata ispune polja.

Najosjetniji pomak je između središnje osi trga u smjeru sjever – jug i pripadajuće linije promjene pada E L P, koja započinje točno na spoju između lože i crkve sv. Sebastijana. Očekivano je da se poklapaju, no one su, međutim, razmaknute za oko jedan hvat,

pa je promjena pada vjerojatno naslijeđena iz perioda opsežnih radova na trgu i njegovu popločanju u XV. stoljeću.

Ovakav projekt, kojim se vješto korigira zadana situacija, zasigurno je djelo stručnjaka. U desnom donjem uglu lista s tlocrtnim prikazom, primijetili smo da je potpis projekta naknadno uklonjen. Računalnom obradom izvukli smo neke elemente potpisa, te krenuli u potragu za komparativnim materijalom. Dijelovi rukopisa na projektu popločanja trga poklapaju se s potpisom inženjera Carla Bortolottija na projektu bunara iz 1880. godine, koji nalazimo u arhivi obitelji Garagnin-Fanfogna.³⁶ Ne znamo mnogo o njemu, no sigurno je u to doba djelovao u Trogiru. Zabilježen je kao voditelj radova u trogirskoj luci,³⁷ a nalazimo ga i kao člana komisije koja se sastala u Splitu 1856. godine u vezi s dućanom unutar Željeznih vrata Dioklecijanove palače,³⁸ te uz Josipa Sladu, Karla Beckmanna, Jakova Kurira, Marina Borianija, Filipa Brunatija, Jurja Marcocchiju zabilježena u knjizi Hof-und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich za 1856. godinu, izdane u Beču, pod K.K. Landes-Bau-Direction in Zara.³⁹

Je li ovaj nacrt u nekim elementima bio vodilja i kod izvedbe novog poda teško je reći bez preciznog snimka, no ta će komparacija zasigurno proširiti spoznaje o ovoj temi. Plansko oblikovanje trogirskog trga kroz povijest predstavlja jednu od naših najznačajnijih urbanističkih tema, pa je svaki podatak o njegovu uređenju prinos poznavanju prostorne cjeline. Cilj naše analize bio je prinos za dalja istraživanja parternog uređenja glavnog trogirskog trga, koje je ostalo najmanje poznato među elementima kojima je kroz vrijeme oblikovan ovaj iznimno vrijedan prostor.

³⁶ Državni arhiv Split, Obiteljska arhiva Garagnin-Fanfogna, Imovinski spisi 6/XXI.

³⁷ D. Božić-Bužančić, „Stanovništvo Trogira u vrijeme preporoda“, *Mogućnosti* 35, Split, 1987., str. 830-834. Autorica ga navodi kao ing. dr. Karla Borbolottija.

³⁸ Dokument spominje D. Kečkemet, *Vicko Andrić arhitekt i konzervator 1793-1866*, Split, 1993., str. 175. Autor ga navodi kao dr. Carla Bertolottija.

³⁹ *Hof-und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich*, Beč, 1856., str. 245.

THE PROJECT OF THE FLOOR PLAN OF THE MAIN TROGIR SQUARE AND CARDO FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

S u m m a r y

This article discusses the floor plan of the main Trogir square before the construction of the layout for the present pavement. A thus far unpublished project for the square pavement and the main ancient cardo is presented as a whole, which consists of the precise ground plan and the eight key sectional views. The year 1857 is inscribed in the middle of the ground plan. That was the year when the works for the present pavement began, but they were based on a very different project of which there are almost no records, as there are no records about the earlier state of the pavement. Since the planned shaping of the main Trogir square through history represents one of the most significant urbanistic themes, every piece of information about its floor plan is a contribution to the knowledge of the whole spatial unity. The project which we present shows the paving of the main street in a way in which Ignacije Macanović used in his projects during the middle of the 18th century. The project proposes an octagonal raster which thoughtfully agrees with the composition and the geometry of the square. The cross section lines which define the falls, minimally contrast the logistics of the paving raster. The way of non – coinciding, pointed to the fact that the author, based on the existing falls, corrected the scheme of the floor. Therefore, we concluded that cross sections show the inherited functional base.

These new drawings were analyzed from a technical point of view as well as in following the urbanistic shaping of this space, and in that way, we uncovered the possibility that the drawings are based on the earlier features of the floor plan. Within the historical analysis, some previously not indicated geometrical inter-relations of the buildings on the square are presented, and we observe that besides the public loggia, at the beginning of the 19th century, there were also stone vessels for measuring wheat.

The signature on the paper showing the ground plan was later skillfully erased, but with the help of the computer, we managed to partially reconstruct it, and we came to the assumption that its author could be engineer Carlo Bortolotti, who at the time, worked in Trogir.